

Primăria și Palatul Cultural din Târgu Mureș

Palatul Cultural din Târgu-Mureș

Orașul Târgu Mureș, — capitala Săcuilor, — este așezat pe malul stâng al Mureșului, cu unele mahalale pe malul drept. În vechime se numea „Novum forum Siculorum”, pe grecește „Akropolis”, pe românește „Oșorhei”, pe ungurește „Székelyvásárhely”, mai târziu „Marosvásárhely”. Numele orașului să explică în felul următor. În vechime Săcuii plătea birurile către rege în natură și anume în boi. Această localitate era destinată pentru plata boilor cari se sigilau cu un sigil de fier. Cu acea ocazie se ținea și un târg pentru vânzarea boilor rămași sau acelor cari erau plusul creșterii. Orașul la început era alcătuit din 7 sățișoare care mai târziu s'au contopit. Primele știri despre el sunt registrele papale unde „Novum forum siculorum” figurează pe la anii 1332-1334 între anii 1360-1370 figurează de patru ori în diplomele regelui Ludovic cel mare. La 29 Aprilie 1616 Gavril Bethlen Principele Ardealului ridică orașul la rangul de Municipiu, dând dreptul să-și facă cetate, moară pentru iarbă de pușcă și sancționează vechile legi. Dela anii 1439—1707 se țin în el 33 de diete. Orașul nostru a avut de mai multe ori legături cu Voevozii Principatelor. Pela 1541 Petru Voevodul Moldovei ia în apărare orașul. Mihai-Viteazul îi dă drepturi. Rákoczy Gheorghe la 1659 încheie alianță cu Mihnea Voevod. În anul 1848 din Târgu-Mureș pleacă 25 de canceliști români în frunte cu Avram Iancu, Papiu Ilarian, etc., pentru lupta desrobi-

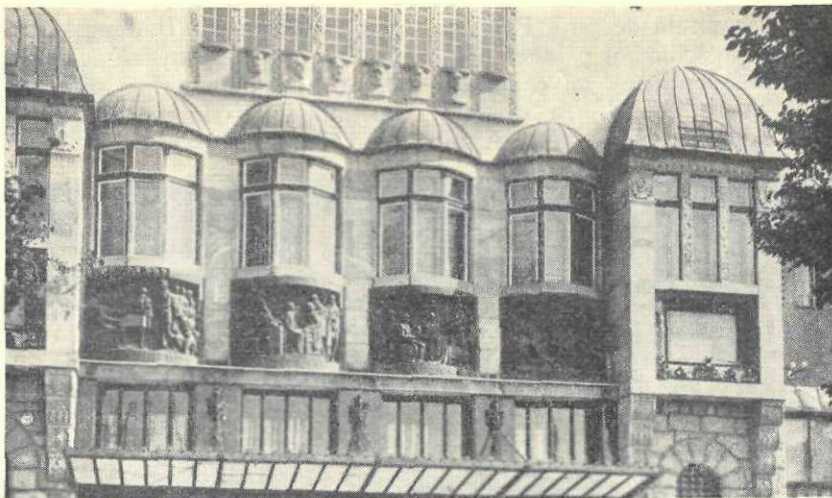
rii națiunii române. Aci își avea sediul Tribunalul de sânge, care a executat pe mulți, în acele vremuri, dintre luptătorii ideilor de independență. Piața Târgu Mureș nu odată a fost mărturia celor mai grozave osânde, așa de ex. în 1596 când au fost executați o mulțime de Săcui cari s'au răscolit contra iobăgiei de cetate tăindu-li-se limbile, buzele, urechile, fiind spânzurați sau înțepați în pari, priveriște care a îngrozit întreaga populație.

Lăsând însă deoparte cruzimele explicate de cruzimea timpurilor respective orașul își are și culturalește părțile importante. Biserica din cetate își începe istoricul cu sec. al XV, colegiul reformat își începe istoricul în sec. XVI sub titlul de „Particulare”, iar sub forma actuală la 1718. Orașul se organizează și se dezvoltă dela 1601 când a fost distrus de Basta. Primarul deatuncea era Tamaș Borșoș. Desvoltarea orașului în forma de astăzi se datorește fostului primar dr. Gheorghe Bernardy, în zestrat pe lângă talent de organizator, și cu o voință de fier.

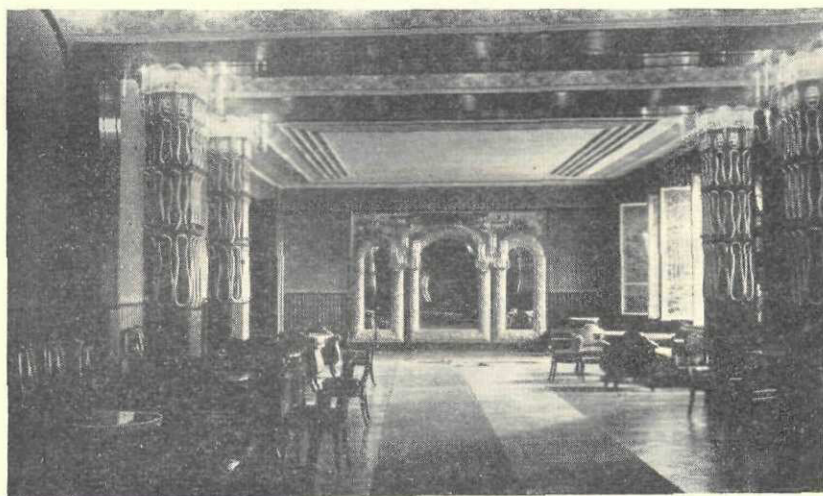
În timpul primarului dr. Bernardy s'a pavat întregul oraș, s'a făcut zăgazul de ciment, uzină electrică, primăria, palatul pensionarilor, cartierul funcționarilor, mai multe clădiri pentru școli superioare și ca o încununare a tuturor lucrărilor, Palatul Cultural, care este subiectul acestui articol. În general construirea de Palate culturale s'a făcut în urma unui demers oficial. În anul 1907, cu ocazia aniver-

sării de 40 ani a lui Francisc Iosif I ca rege pe tronul Ungariei, Camera a votat o lege depusă de Președintele Consiliului de miniștri prin care se prevedea organizarea și edificarea Palatelor Culturale în diferite centre ale Ardealului, a căror regiune avea un caracter minoritar.

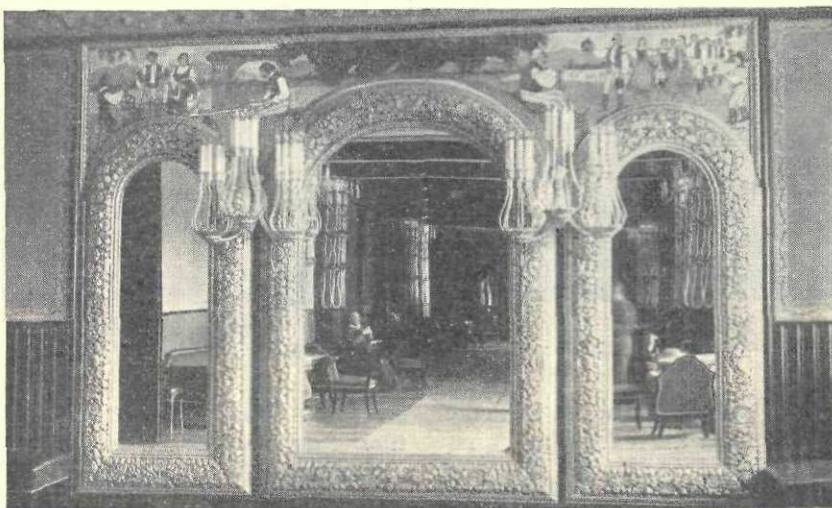
Scopul Palatelor Culturale este determinat de către Secretarul General de pe vremuri la departamentul Cultelor, care zice: „a concentra forțele culturale maghiare cu excluderea conțesiunilor și a naționalităților care luptă contra integrității Statului”, pentru că „avem nevoie de o procedură și de un instrument care să asimileze prin cultură toate acele elemente și clase sociale care formează Statul”. Cu punerea în aplicare a acestei legi era încredințat Contele Adalbert Appony, Ministrul Cultelor de pe acele vremuri, care

Reliefulurile de deasupra intrării principale

Sala oglinzilor sau salonul de conversație

Oglinzi din salonul de conversație

la rândul său prin Comisia Monumentelor Istorice încă în același an a și început executarea planului. Consiliul orașului Târgu Mureș a făcut demersurile necesare pentru ca și aci să se clădească un Palat Cultural care ca înfățișare să fie demn de capitala săcuiașcă și un centru al tuturor manifestărilor culturale ale poporului săcuiesc. Tratativile la Minister au început deodată cu depunerea proiectului aprobându-se cererea și contribuțiunile Statului, începându-se edificarea în anul 1911 și terminându-se în anul 1913. În Palatul Cultural erau să aște adăpost Biblioteca, Conservatorul, un Muzeu Etnografic, o școală pentru limbi străine, o sală pentru conferințe și sala mare pentru concerte; pentru teatrul nu, deoarece planul era făcut pentru ridicarea unui Palat al teatrului, cons-

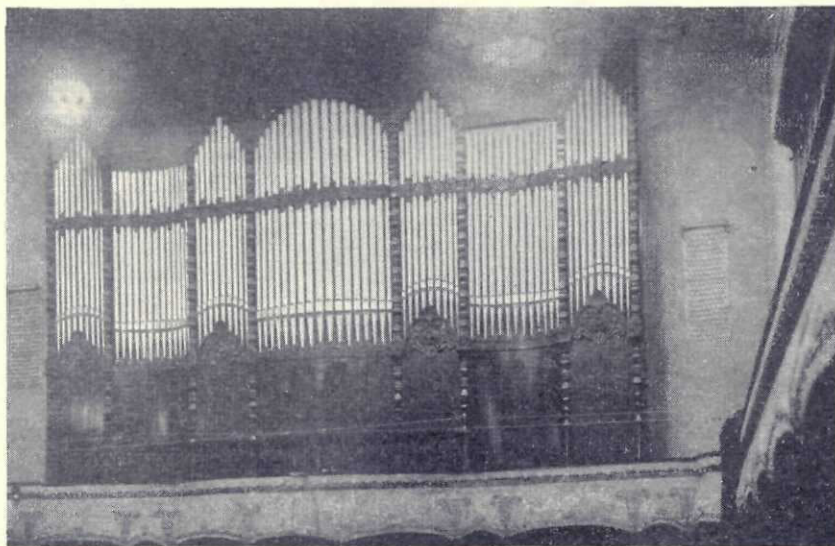
truție potrivită cu orice capitală de țară. Până la terminarea Palatului s'a mai schimbat și ideea Muzeului într'o Instituție independentă, cu o clădire aparte, pendinte de Palatul Cultural, în dreapta Primăriei, și care urma să fie inaugurat la 29 Aprilie 1916 când se împlineau treisute de ani de când orașul a fost ridicat la rangul de Municipiu.

Palatul Cultural a fost clădit după planurile arhitecților Komor și Iakab, iar partea decorativă artistică de cei mai buni artiști ai timpului. Scenele din viața maghiaro-huno-săcuiescă, ce împodobesc

atât interiorul cât și exteriorul, au fost rezultatul imaginației profesorului Körösfői Kris Aladár, care în același timp a fost și autorul frescelor din Foyerul Palatului, „Basmul săcuiesc” în stânga dela intrare, în sala mare, și în dreapta „Magii săcuești”. Primul ar reprezenta pe un trubadur care cântă istoriile stămoșești acompaniat de liră; al doilea, un preot mag care prezice viitorul. Platforma Foyerului a fost decorată și pictată de același artist care a întrebuițat în loc de culoare galbenă foiță de aur cam 10

kg. Intre aceste două fresce urma să se așeze deasupra intrării în sala mare un relief „Incoronarea Regelui Francisc Iosif I” executat de Sidlo Francisc, Hibjan Samoilă și Wandrák Samoilă, aurit și decorat cu smălțuri în culori. Acest monument care era o operă izbutită a fost cerut de către Mu-

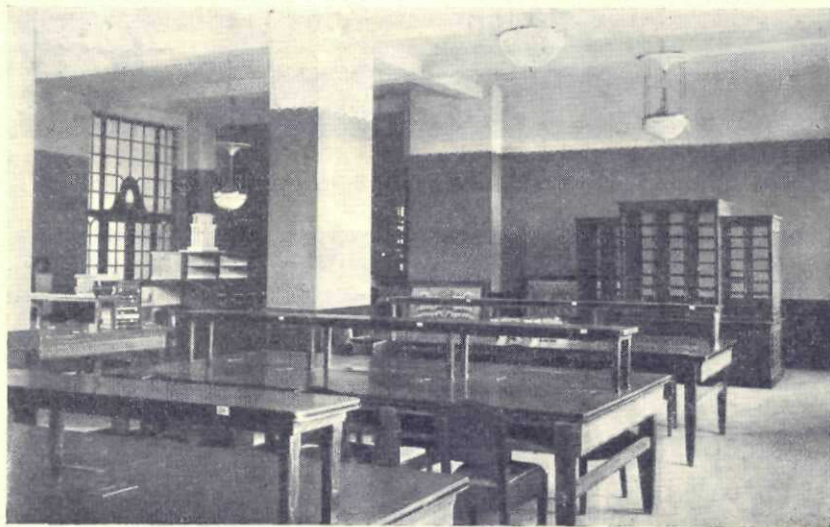
zeul Național din Budapesta cu un preț mai mare decât a costat, motivând „ca să aibă publicul iubitor de artă posibilitatea să vadă o capodoperă pe care nu totdeauna poate să o vadă”. Primăria neacceptând oferta, Muzeul s'a mulțumit cu expunerea lui

Orga

ca relieful cel mai mare smălțuit nu numai din Austro-Ungaria, dar și din Germania. Acest relief n'a fost așezat la locul destinat fiind și astăzi smalțurile la Budapesta. Vitraliile și mozaicurile au fost executate de către Roth Micșa din Budapesta după planurile lui Körösfői. Aceste vitralii

sunt de-o rară frumusețe, împodobind sala de oglinzi, sau mică. În sala de oglinzi în mijloc sunt patru balade, iar în dreapta și stânga scene din viața Hunilor ca strămoși ai Săcuilor. În sala mică stă Principele Ardealului „Gavril Bethlen în jurul savanților lui”. Toate ferestrele dela scările principale sunt cu geamuri pictate cu decorații geometrice, iar în mijlocul lor se găsește portretul celor mai valoroși reprezentanți ai culturii maghiare, ca Alexandru Petőfi, Ioan Arany, baronul Ötvös, Fran-

Biblioteca: O parte din sala de lectură

cisc Liszt, Francisc Deak, etc. Fațada Palatului Cultural e decorată cu mozaicuri, dintre care cel mai reprezentativ este „Apoteoza culturii maghiare”. Unde partea decorativă nu putea să fie o creație artistică ea a fost înlocuită cu marmoră care, complectând aceste goluri, dă o înfățișare măreață ansamblului.

Coloanele susținătoare ale arcaadelor tavanului din Foyer sunt căptușite cu marmoră neagră, iar perețele cu o marmoră gălbuie, scările principale și pereții până la o înălțime de 70 cm., cu marmoră albă. Nu s'a cruțat nicio cheltuială, nicio muncă, principiul fiind o manifestare potrivită cu scopul urmărit. Clădirea ca atare a costat 915.000 coroane, iar terminată gata cu toate instalațiile, mobilier și decorații artistice, 2.345.000 coroane.

Exteriorul, pe lângă mozaicuri, are și vreo câteva reliefuri din bronz deasupra porții principale care reprezintă: „Legenda sfintei Elisabeta”, „Cei doi Bogai”, „Aranka Gheorghe”. Tatăl și fiul „Erkol: Bank ban”.

Bogai are nume mondial ca matematician, care în lucrarea „Scientiam spatii absolute veram exhibens: a veritate Axiomatis XI Euclidii independentem” Târgu Mureș 1833, anexă a lucrării tatălui său „Ten tamen”, explică pentru prima oară axiomele lui Euclide; Aranka Gheorghe, tatăl și fiul, erau luptători în secol. XVIII pentru cultivarea limbii maghiare; ultimul relief reprezintă drama „Bank ban” prelucrată în Operă de către Francisc Erkol.

În general, putem zice că înfățișarea și impresia pe care o face ansamblul decorativ al Palatului, — bine înțeles cunoscând concepția și istoria ungu-rească, — arată că el a concentrat toate manifestările artistice și istorice în vederea realizării scopu-

lui de propagandă culturală. Dacă acest palat cultural, din punct de vedere al concepției și executării se află la nivelul la care este ridicat, aceasta se datorește fostului primar, dr. Bernardy Gheorghe,

care n'a lăsat nimic neverificat și controlat de cei mai de seamă oameni de cultură validându-și în același timp și propriile idei.

În Palatul Cultural se află astăzi Cinematograful comunal care a fost introdus încă din anul 1914 cu scopul ca venitul să formeze fondul și amortizarea Muzeului proiectat. Cinematograful ocupă sala mare cu destinația originală „Sală pentru concerte”, dându-i-se și acustica

cuvinită scopului. Sala mare se compune din parter, primul etaj și galeria, al doilea balconul, și al treilea galeria, în total cu 1200 locuri scaune căptușite cu catifea,

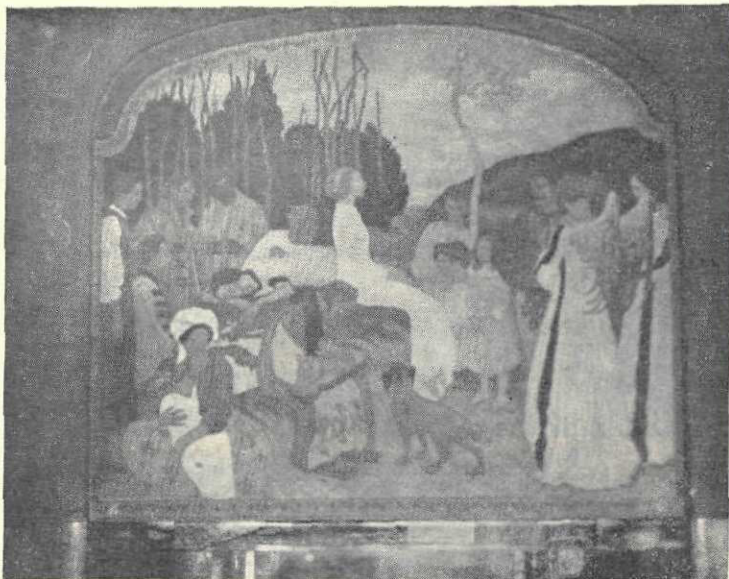
care în decursul războiului au suferit foarte mult.

La primul etaj se află „Sala de conversație” sau „Sala de oglinzi”, o sală îngustă și lungă mobilată cu garnituri de fotolii, având în ambele capete câte o oglindă cu splendide rame sculptate. Destinația acestei săli era primirea persoanelor marcante ale Țării și eventuale recepții.

La etajul al doilea e așezată „Sala mică” sau

„Sala pentru conferințe”, cu scopul de a se ține în ea conferințe și concerte muzicale mai mici, quarturi etc. Sala mică se compune din parter și balcon.

Cea mai însemnată manifestare culturală a fost Biblioteca. Deși înființată abia în 1914, până

Frescă: Basmul săcuesc

Frescă: Preotul mag

M. Munkácsy : Spălătoresele

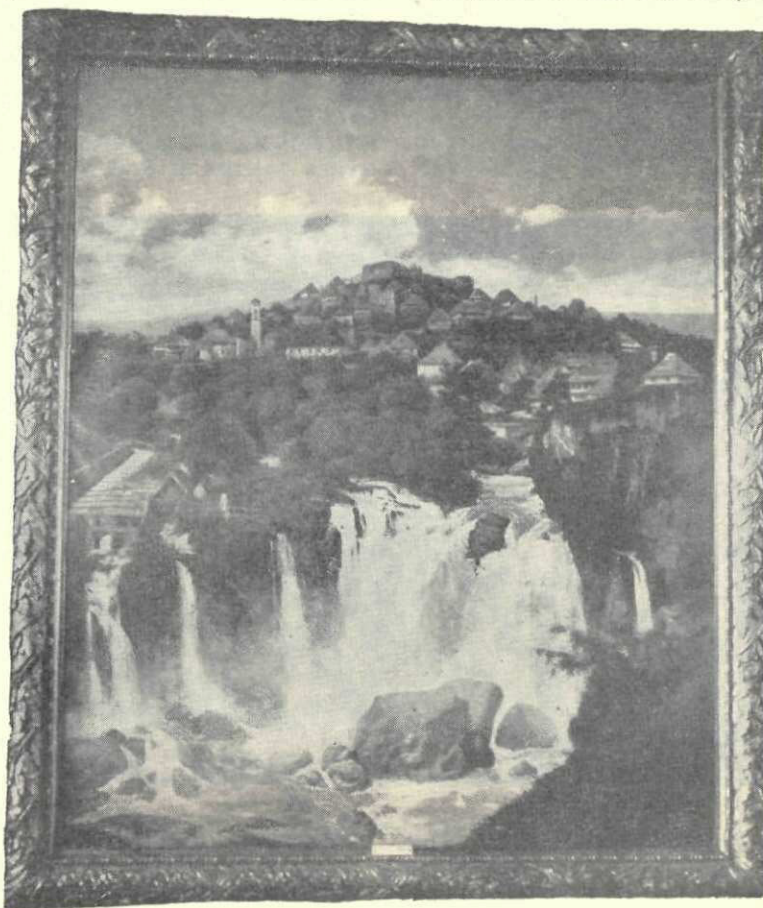
Pânză 101 x 34

în anul 1918, adică în patru ani, ea a concentrat 30.000 volume științifice și beletristice. Rolul important care i s'a dat se vede din proiect, fiind instalată în două etaje cu rafturi de fier pentru 150.000 volume, cu 2 săli de lectură și înzestrată cu 180 de ziare și reviste în limbile, maghiară, germană, franceză, engleză și italiană.

Contribuția Statului era anual de 4000 coroane plus toate revistele și ziarele mai cu seamă în mod gratuit. Scopul a fost realizat, și jertfa răsplătită, căci sala de lectură era în permanență plină cu cititori, iar cărțile împrumutate ajungeau anual la cifra de 80—90.000. Zilele când 300 persoane împrumutau cărți nu erau rarități. După război completarea bibliotecii cu cărți românești se da-

toarează d-lui dr. Emil Dandea, fost primar, care înțelegând că cea mai strajnică armă de existență

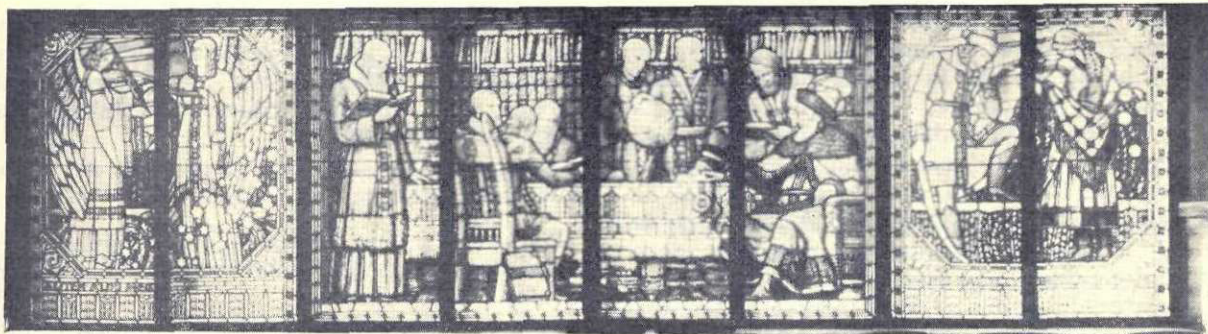
a unui popor este cultura a început achiziționarea cărților românești atât prin cumpărare cât și prin donații. Numărul cărților românești se ridică astăzi la cifra de 5000 volume, adevărat că neîndestulător ca să echilibreze moștenirea trecutului, însă nu mai puțin un instrument destul de însemnat pentru ca doritorii să cunoască literatura românească să poată s'o cunoască măcar în parte. Nici la noi nu lipsește generozitatea și înțelegerea autorităților de ceace înseamnă în Târgu Mureș o bibliotecă mai mare românească, dovedă donațiile Ministerul Mun-

Beia Spányi : Cetatea Jaița

Pânză 300 x 250

prime de la Academia Română, Ministerul Muncii, Casa Școalelor, etc.

Vitrailul din Sala mică: Gavril Bethlen între savanții lui

Sperăm că această înțelegere va găsi mai des ecoul dorit, așa că în viitor să putem spune și noi că secția românească, chiar dacă nu le întrece pe celelalte, stă la înălțimea lor. În afară de cele două etaje instalate complet mai avem și un al treilea, pentru depozite așa încât capacitatea bibliotecii este pentru 300.000 volume.

O altă Instituție culturală adăpostită în Palatul Cultural este Conservatorul orășenesc, care ocupă loc în trei etaje, sub conducerea d-lui Maximilian Costin. Aceasta mulțumită fostului primar dr. Gh. Bernardy care l-a înființat în 1907. Numărul elevilor se ridică la 400—500, iar corpul profesoral la 14. La acest conservator se propune ca program al cursurilor: canto, pian vioară, violoncel, iar cursuri auxiliare, teorie, armonie, solfagii, istoria muzicii, viola de cameră și orchestră. Conservatorul pe lângă clase are și două săli la dispoziție, sala mică pentru concerte mai mici, și sala mare pentru concerte mai mari. În sala mare se află orga, care este ultima expresie de perfecție a acestui instrument, cu 3 manuale și pedale și 63 de registre cântătoare și transmițătoare cu claviatura electro-pneumatică acționând printr'un cablu. Variația vocilor se ridică la 5000. Orga din Palatul Cultural a fost construită în anul 1913 de către firma Rieger din Iägendorf costând 47.690 cor.

aur și este una dintre cele mai mari din Europa. Dovadă ar fi o scrisoare a renumitului german Ludovic Schmidhauer care scrie cu ocazia unui con-

cert: „...Ar fi bine, dacă pentru concertul meu de mâine, mi-ați putea împrumuta orga din Târgu Mureș, căci noi din nefericire nu posedăm (în Berlin) una la fel cu a voastră”. Acest instrument a fost bine definit de Francezi când i-au zis: „Instrument des instruments”. Pe lângă orgă Conservatorul are în sala mare și un pian Bösendorfer pentru concerte, de cea mai desăvârșită construcție. Este lucru firesc că toți artiștii caută să vină și la Târgu Mureș știind că aci se află o populație foarte mare pricepătoare de muzică și de adevărată artă. Despre ce înseamnă Conservatorul din Târgu Mureș în viața și cultura muzicală, să ne servească vreo câteva rânduri lăsate de marele nostru artist George Enescu în anul 1928: „Resimt totdeauna o deosebită plăcere să citez conservatorul din Târgu Mureș ca întrunind atâți profesori eminenți, aleși unul și unul. Ia țară este unicul de felul său. George Enescu 1928”.

Galeria de tablouri. La etajul III din Palatul Cultural în 5 săli se află galeria de tablouri în încăperile proiectate pentru un Muzeu Etnografic. Când această idee s'a transformat în concepția unei clădiri s'a născut ideea galeriei de tablouri. Primăria, pentru încurajarea artiștilor, a cumpărat în total 25 de tablouri. Acest material era insuficient ca să formeze bazele unei astfel

Pânză 203 x 77

Carol Lotz: Fiica lui Lotz

de Instituții. Primarul de pe acele vremuri a intervenit pe lângă Ministerul Cultelor ungar să aprobe un depozit permanent din Colecțiile Galeriei de ta-

blouri din Budapesta proprietatea Statului. După stipularea condițiilor, în luna Iunie anul 1913 se trimit 68 bucăți tablouri în valoare de, — considerând prețul de cumpărare, — 162.242 coroane. La aceste 68 de bucăți s'au adăugat 10 bucăți dintre ale Primăriei, alte donații, așa că numărul tablourilor astăzi este de 101 bucăți plus 8 bucăți trimise de Ministerul Cultelor din București. Astăzi avem în total 114 tablouri. Pentru ca scopul urmărit, de a făuri centre culturale, să fie la nivelul dorit, s'a căutat ca materialul expus să fie după posibilitate din cele mai bune opere. Operele mai însemnate din Galeria de tablouri sunt : „Spălătoresele” de Mihail Muncácsy care a costat 13.000 mărci „Fiica lui Lotz” de Carol Lotz, 10.000 coroane. „Berbecii în strungă” de Bela Palik, 18.000 coroane, „Cetatea laița” de Spanyi, 10.000 coroane, „Olandezul rătă-

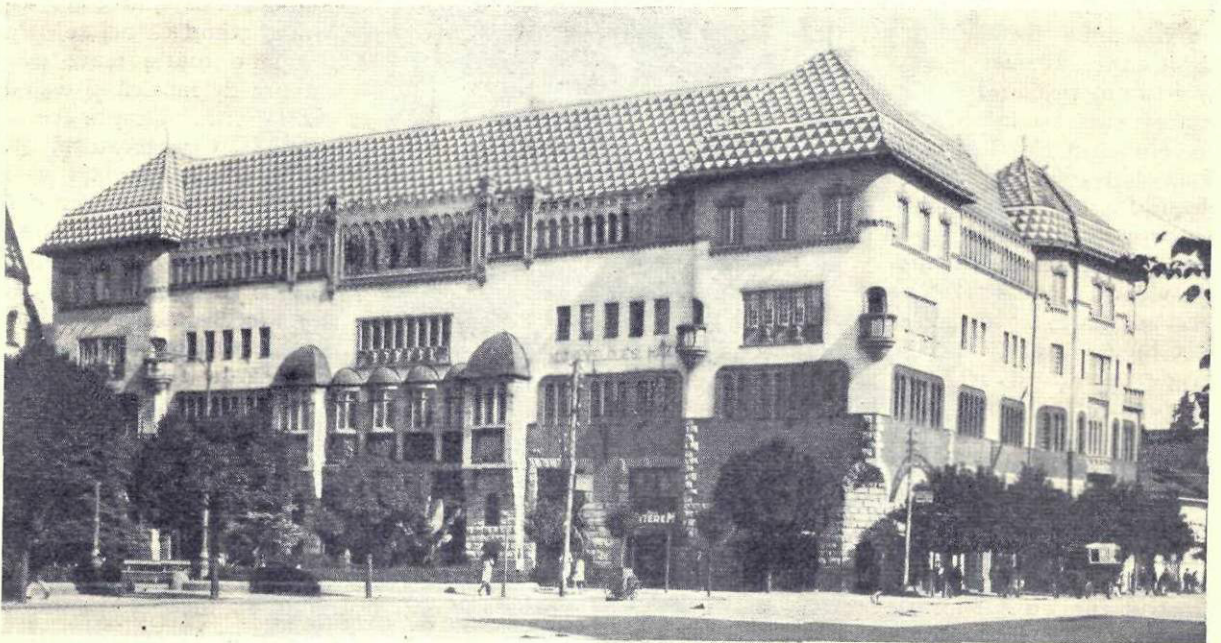
citor” de Oscar Mendlik”, 6.000 coroane, „Alhambra” de Wagner, 10.000 Coroane „Iov” de Kardos, 7.000 coroane, „Adam și Eva” de Vasurary, 6000 coroane, etc. Valoarea galeriei de tablouri este astăzi de 40.000.000 lei.

Tablourile sunt așa fel alese încât să reprezinte toate directivele de școală.

Din aceste puține rânduri ne putem forma o idee de ce a însemnat acest Palat Cultural și ce rol important a avut în trecut.

Față de toate acestea ne rămâne datoria, pentru care s'au făcut abia începuturi, ca să arătăm și noi creațiile de gând și de artă ale neamului românesc. Lumea nu cere decât să le aibă și să se bucure de ele. Orice întârziere e păgubitoare.

AUREL FILIMON

Palatul cultural din Târgu Mureș